

**НЕПУБЛИКУВАН ТЕКСТ ОТ САМОКОВ
ЗА ЦАР ИВАН ШИШМАН ОТ 1878 Г.**

Невена Митрева
Градски исторически музей – Самоков

Документът е ръкопис в ученическа тетрадка от 1878 г., писан от Димитър Антикаров като „ОПИСАНИЕ ЗА ОТИВАНЕТО МИ НА ГРОБА НА ПОСЛЕДНИЯ БЪЛГАРСКИ ЦАР ИВАН ШИШМАНА 1878 год. май 7-ми неделя” [Инв. № СП-114, Исторически музей – Самоков]. Текстът не е публикуван до момента и е бил определян като „ученическо съчинение без особена научна стойност”. Авторът, току що завършил взаимното училище, вече бил назначен за учител. Той е представител на видната самоковска фамилия Герови-Антикарови, чиито предци са упражнявали занаята антикарство, т.е. рязане на полускъпоценни камъни. Антикаров творчески е преразказал и доукрасил битуващите в Самоковско легенди и предания и прочетеното от него за създаването на Самоков и неговото преместване в пространството, за крепостта на Шишманов връх, за братята боляри Бельо и Влайчо, за Бельова църква, смъртта на цар Иван Шишман, Цареви кладенци и гроба на Цар Иван Шишман и др. (Митрева 2005)

Публикуването на пълния текст би послужило за по-широки интерпретации не само на легендите за създаването на Самоков и битките на Цар Иван Шишман в Самоковското поле, но и за локализирането на вече несъществуващи съоръжения в района около града. Интересен аспект на тези интерпретации е целенасоченото култивиране след Освобождението на култа към последния български владетел чрез ученически и туристически походи до Шишманов връх, за което има достатъчно документален и снимков материал.

**ОПИСАНИЕ ЗА ОТИВАНЕТО МИ НА ГРОБА НА
ПОСЛЕДНИЯ БЪЛГАРСКИ ЦАР ИВАН ШИШМАНА
1878 год. Май 7-ми неделя**

ПРЕДГОВОР

На 1878 год. 14-ти май в сряда станах взаимен учител в Самоковското училище (гдето се учих и аз, Антикаров, свърших 4-ти клас и дадох изпит на 20-ти юли 1877 год.), а на 15-ти излезнахме на разход¹ при Бельова Черква. Там като разпоредихме децата как трябваше, седнахме да се разговориме, но ети ти, че един изважда книга на фр(енски) ез(ик) да си чете, други псалтика² да си пее, трети друго, четвърти съвсем друго, с една реч, всеки си работеше по нещо, а само аз, като някой трън помежду им седях празден³.

Като видях това, сам от себе си се засрамах и потърсих нещо да работя, но що да работя? Да чета книга нямам! Тогава изваждам молива (плайвеса) и дневника си и захващам да описвам отиването ми на гробът на последния български цар Иван Шишмана, което направих тази същата година, май 7-ми в неделя с двамата си приятели Петър Н. Петрунова и Георги Занева. На другия ден мислех да го оставя, но като съм го захватил, трябва и да го довърша и наистина с Божия воля го довърших

КРАТКО ЕДНО СТИХОТВОРЕНИЕ... КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Това съчинение, което ми е първо, ще последва с още няколко други, като: Описание на Царевите кладенци, Стари Самоков, крепостта, гроба Ив. Шишманов и Бельова Черква. Тук се намира описанието на една хубава поляна, която, обиколена от

вседе с лесове, увеселявана от птичите цвъркания, пеяния и грачения, от шумливите бучания на вълнующия се Искър и страшните ревания на падащите водоскоци, които се намират там наблизко, видя ни се, тъй да кажа, като прекрасна една райска градина.

ОТИВАНЕТО МИ НА ГРОБА ИВ. ШИШМАНОВ

1878 г. май 7-ми

В прекрасния този майски ден заранта при изгреванието на светлото и зарното слънце, в хладната и приятната онази заран казвам, часът на 11 ½ аз заедно със своите двама приятели, Петър Н. Петрунова и Георги Занева, се намирахме на Бельова Черква, време когато да тръгнем за гроба на последния бълг(арски) Цар Ив(ана) Шишмана, който е на юг от града ни Самоков, на една планина висока два часа или 10 версти ⁴, а от града е далек 3 часа, т.е. 15 вер(сти). Като поразмислихме малко по кой път да тръгнем, завзехме пътя, който минува над блатото Кара Гьол ⁵, но го побъркахме. Както и да е, ний благополучно стигнахме казаното блато и тука вместо да минем по пътя, който е над блатото, то ний отидохме по пътеката, която е под него, и слезнахме от ръта при Искъра в полето. От тук съгледахме дружината, които бяха отишли от другата страна на Искъра и се възкачваха по пътя из планината, ний поискахме да минем водата и да ги стигнем, но как да минем тази голяма, бърза и студена вода, в това време от топенето на снега и от падналите тогава в планината силни дъждове, реката беше дотекла колко два човешки боя. Най-сетне като видяхме, че може да минем, премислихме да тръгнем и да варкаме ⁶, за да ги стигнем поне на гроба и тутакси тръгнахме въз гората. Тежко ни нам пътуващите, ний завлезохме в такива едни стръмнини, гдето само дивата коза можеше да ходи свободно, ето какви бяха тия стръмнини: те бяха постлани с такива едни ситни, остри и триъгълни камъчета, които съдират обувките на човека и разкървяват му нозете. Това зрелище още повече се устрашаваше от ужасните, буйните и шумливи вълни на Искър, който тече под самата стръмнина и както казах, беше дотекъл много, но с Божията помощ минахме тази стръмнина, качихме се на едно високо място в гората, а подир захватихме да слизаме и като слезнахме при реката, встъпихме в такава една красна поляна, отгдето човеку се не излизаше вън. Тая поляна беше обрасната с много и различни цветя и треви, ягоди и къпини, които цъфтяхя, заобиколени от вседе с лесове, а през тях се провиждаха на заход ⁷ бързите и стръмни вълни на гореречената река. Над само нея висеше една доста пространна гора, която най-много привлича човека, тук гледаш и чуеш, славей пее, по-нататък врана грачи, още по-нататък някое малко пиленце цвърти и си търси другаря, а още по-нататък се чуе жалното кукание на кукувицата, като че постоянно вика и търси някого, далеч там в гората се чуе някакво чукане като с чук, това е кълвачът, който с якия си клюн пробива дебелата кора на дърветата и вади изпод нея вредителните за тях животинки; а в синьото горе небе на витло се вие ширококрил орел и с остроото си зрение на далечно съглизда где има за него лов. Като се обърнеш на заход, одонад ⁸ водата, пред очите се представя една доста висока, пространна и стръмна гора (планина), напичена с лесове и зъбато-огромни скали, които й даваха един ужасен изглед, тая е гората за върха, на която ний отивахме (Ив. Шишманов гроб), а най-много се украшаваше тази поляна от двата водопада, които се намират над сам(ата) нея и са високи, единий около шест лакти ⁹, а другий около десет, но колкото и да бе украсена тази поляна от самата природа, ние се задоволихме само с преминванието си през нея. Като завлезохме около 40-50 крачки в леса, пред нас се изпречиха такива едни стръмнини, гдето трябваше да пълзим, като малките деца и животът ни се излагаше на опасност да измрем всички за преминаванието на тия стръмнини, но пази Боже! Ний предпочитахме да измрем, нежели да се върнем назад, без да сме отишли на желаното място. Боже помози и ни одързости да преминем и тази стръмнина, казахме ний, като

направихме по едно кръстно знамение и се закатерихме с такава една бързина въз тази опасност за живота ни, щото не видяхме кога се възкачихме и наистина като че нещо извътре ни караше да вървим напред. Тази стръмнина не беше като предишната, застлана със ситни камънчета, но набит пясък и огромни скали, които чекаха едно само побутване и в куп да изгърмят долу във водата, която се тласкаше о тях, помислете си какво трябва да стане човек, който е паднал там или се намери между тези падащите скали, той непременно ще се разпокъса от тях, а и падналите му във водата части и те има да се разкъсват още на толкова части, защото страшният водовърт, който се образува от по-големия от казаните водопади, силно се тласка о брежните скали. Ний преминахме стръмнината и приближихме до леса, а като беше той много гъст, трябваше да се провираме отдолу под него.

Тук един от приятелите ми, като да се провере, една пръчка закачи капата му и тя падна, тогава другият съдружник, като я видя наведе се и я взе, но послучай неговата падна в стръмнината; сега как да я вземем, трябва да слизаме по стръмнината надолу, но как да слезем дотам, ний предпочетахме да се възкачваме още въз пет такива стръмнини, нежели да слизаме, защото много по-лесно е да падне човек в слизане, нежели в изкачване. Тогава другарят, на когото беше капата, като по-близо да нея, свлече се надолу и като я взе, дойде при нас. Ний вече се скрихме в гората, но тука завлезохме в една такава стръмнина, каквата не бяхме виждали досега из пътя, тя беше току речи като някоя стена, ние слизахме и се изкачвахме още из седем такива стръмнини, но благодарение Богу че пътят бе много тесен, колко една педя (2 ½ рапа ¹⁰) само колко човек да замине, а пък и от двете страни заграден с един твърде гъст лес, който най-много ни помагаше, защото за него се задържахме, та слизахме или се възкачвахме; най-подире като слезнахме от седмата стръмнина и като преминахме леса, който държеше около 20 аршина подир стръмнините, излезнахме в едно поле дълго колко(то) ½ часа, а широко около 20 минути; това поле от вседе е обиколено с лесове, а над него както на източната, така и на западната страна, висеха пространни гори, накичени с огромни скали, пространни лесове и ужасни стръмнини; току речи посред него нашир тече гореказаната река Искър юг към север, та го дели на две части насреща, отвъд реката, през другата част на полето, под полите на пространната гора, гдето на върха е Ив(на) Шиш(манов) гроб, минува един широк коларски път, който се разделя още на два други; един от тях отива за селата, които са около Бел искър ¹¹ и през Демир капия за в Разлог. (Бел. авт. Демир капия, Железни врата, е един проход в Рилската планина от Самоков за в Македония. Има доста предания за името му, но най-вярно е това, че местото много лошо, лете се минава само с кон, а зиме е непристъпно; тук 5 хиляди души да се установят добре, могат да го зачуват ¹² от 60-70 хиляди души неприятели, стига да се бранят само с камъни. Това място е било гнездо на цели хайдушки чети, които и до днес се споменуват в народните песни.) А другия (път е) за селата по Черен Искър, Лакатица ¹³. Като изминахме полето, влязохме в един гъсталак, а подир намерихме един широк път, колкото едни кола и кон да се разминат, този път държи колко ¼ час. Надлъж под пътя се простираше една стръмнина доста висока и дълга, тя имаше висина до 66-70 разкрача и бе много по-стръмна от другата, но благодарение на широкия път. На едно място пътят заминва през една огромна скала, висока 40-50 лакти, 30-50 ширина, а от дължината се виждаше само 50-60 лакти, другата част вътре в планината не зная колко е и о нея биеха шумливите вълни на Искър. Като заминахме скалата, захватихме да слизаме надолу и от тук се провидя мостът на Черен Искър при Чифте мадан ¹⁴. Подир като слезнахме от висината, встъпихме в една низменност, постлана в едни големи гранитни камъни, но по пътя (ги-добавено от друга ръка) нямаше. Най-сетне, като вървехме все покрай планината, стигнахме до моста на Бел Искър.

Тук, като заминахме моста, наблизихме рудниците (самоковите – *добавено от друга ръка*) Чифте маден (чифте маден са два рудника, на един господар, единият на една река от Б. Искър, а другият на Черен и са наблизко). До тук вървехме все на юг, а сега като взехме широкия път, който отива за Самоков и заминава под полите на планината, гдето е Ив(ан) Шиш(манов) Гроб, завъртяхме малко към север, а подир пак към юг, доркът стигнахме до моста на Чер(ен) Иск(ър) при другия рудник. Като заминахме и този мост, ударихме пак към север, според каквото е пътят, тук намерихме една чешма с доста студена вода (водата на тази чешма слиза от един кладенец, който е горе на пътя, шопката ¹⁵ ѝ е цял един кюнец ¹⁶, дълъг 7 аршина, 2 ½ ар. високо от земята, турен на ръта и от тук видяхме пак дружината, които бяха ½ час далече от гроба.

Като пихме по една студена вода, тръгнахме си по пътя, който държеше още около ¼ часа, все под полите на планината. Най-сетне я изминахме и като встъпихме в полето на Влайчово (Стари-Самоков), завъртяхме малко към запад и намерихме пътя въз гората, когото търсихме толкова (тук той е широк, колко две кола да се разминат, дълбок колкото човек, застлан с остри камъни, по причина на бурята, която свлича камъните тук отгоре и го дълбае, той постепенно се възвишава с издигането на планината). Като заминахме около 2 130 лакти, по пътя възвихме на заход и тук като седнахме да си поотпочинем, изгърмяхме няколко пъти пищовите си. Подир вървехме все на към запад и стигнахме до една киселица, горска ябълка, при тази киселица се отдвая един широк път, по който можеха свободно да ходят кола, ако да не беше стръмен, а по другия могат да излезнат само до калето и то с голяма мъчнотия. Ний тръгнахме по първия и като заминахме около 90 крачки, достигнахме до едно място, гдето пътят се разделя на две тесни пътеки, а ний като бехме отивали и други път на гроба по пътеката, която е на дясно, заради това взехме пътеката на ляво да я изгледаме каква е. Тук, като вървехме около половин час, видяхме, че трябва да обикаляме много и да излезнем на друга страна, а нозете ни съвсем утрошени и отслабнали от бързото слизане и възкачване из стръмнините, от друга страна неманието вода и сянка, наистина гората тук е много гъста, но защото бе още пролет, то тя се не беше разшумила и нямаше сянка; и силното греяние на слънцето, съвсем ни беха отслабили; още бързахме да стигнем дружината, които беха отишли по пътя, по когото подире се върнахме, а пък искахме да разгледаме крепостта и да се върнем на 4 часа у дома си, то оставихме пътеката и тръгнахме по гората да търсим тази, що отива на дясно. Като вървахме около 20 минути на изток, захватихме да викаме и питаме близо ли е пътят, а като няма никакъв отговор, то изгърмехме по няколко пъти пищовите си, за да ни чуят някои, но напразно, вместо отзов, чу се само страшното ектение и повторение на гърмежа, които отвърна срещната гора и от това разбрахме, че пътят не е близо. Тогава се изкачихме на реброто на планината, което беше пред нас и от него съгледахме Самоков, подир тръгнахме въз реброто да вървим, като се оправяхме от местоположението на града, ний до крайност бехме ожаднели, но няма вода да си затумим жаждата, уморихме се, но няма сянка да си отпочинем, най-сетне излезнахме на една пътека, а като вървехме по нея, намерихме една сенчица от едно малко борче и седнахме под нея да си починем. Като си почивахме, чу се като изпод земята едно слабо гълчание, тогава ний изхвърлихме още един пищов и ето ни, че изгърмяха няколко пушки, но гласът все пак дойде като под земята, защото според воденето на пътеката, бехме слезнали от реброто и вървехме зад него, сега вече въодушевени тръгваме по същата пътека и излезнахме в една ливада, оттук видяхме мястото на гроба. От тук се завъзкачвахме на дясно и подир 7-8 минути се възкачихме на казаното ребро, отгдето видяхме и самия гроб под нас надолу се простираше една стръмнина, обраснала с трева колко две педи и държеше около 40 минути, щом като се изкачихме

там, чухме приятни народни български песни, които се пееха от хубави и гръмки мъжки и женски гласове, а подир свършването на един стих изгърмяха няколко пушки. Като чухме пушките, погледнахме надолу и каква беше радостта, която ни обвзе, като видяхме, ожаднелите ний, онъз огромната върба над казания кладенец. Тук се веч раздвоихме, Георги Занев отиде за гроба, а ние двама с Петра надолу за кладенеца. В слизание видяхме, че много ще се забавим и мъчно е за ходене, а пък обущата ни нямат обичета, заради това клекваме и като се задържахме за високата трева, пързалихме се така силно, щото за 5 минути стигнахме шумлака, който отделя голата пътека от полянката при кладенеца, която е дълга и широка около 16,17 лакти. Като минахме шумлака, който държеше 10 разкрача, слезнахме при кладенеца, там намерихме много мъже, момци, жени и девойки, които на връщание седнали там да си отпочинат; мъжете току речи вси бяха добре въоръжени, а някои имаха и пушки от Мартинова система; ний като не искахме да прием вода уморени, то седнахме да се поразговорим с едни наши приятели, доркът ¹⁷ да си отпочинем, като починахме, пихме по една студена вода и тръгнахме си по истинский път, а не въз стръмнината. Като заминахме около 150 стъпки, настъпихме в един гъсталак, гдето пътят се губи, а само по това се познава, че тревата е полегната. Колкото повече отивахме напред, толкова повече лесът оредяваше и се виждаха тук там по няколко борчета. Подир 17-18 минути стигнахме край лесе, гдето срещнахме дружината, които гонихме толкова време, един от тях имаше пушка от Мартинова система, а другите бяха обръжени ¹⁸ с големи ножове и кременни пушки и пищови и ни казаха, че ще ни чакат на кладенеца, пак си отидоха на долу, а ний нагоре за гроба. Тук ний се завъзкачвахме въз голия връх на гроба и тъй вече бяхме ослабнали от горещта, щото мъртви щяхме да паднем на земята, ако да не беше един тих и хладен ветрец, Зафир, който, като подухна, даде ни изново жизнени сили и тръгнахме тъй бързо и силно, като че излизаме сега из къщите си за път. Най-сетне подир 6-7 минути стигнахме на гроба Иван Шишманов, толкоз желаемото място, там намерихме още 6 души момци наши приятели, които си похождаха ¹⁹, а ний ги запряхме да си отидем заедно. Тук, на гроба, турнахме едно малко бяло знаме с кръст, като пеехме блг(арски) народни песни, направихме едно дървено кръсте, на една пръчка дълга два лакти и го турнахме на гроба, написахме и един кръст на възправения над гроба камък, изгърмяхме по няколко пъти пищовите си и си тръгнахме. Подир $\frac{1}{4}$ от часа ний благополучно стигнахме на кладенеца по правия път; тук наистина ни чекаха дружината, като имахме повече картуши ²⁰, бихме в стоблата на върбата, пихме по една студена вода и си тръгнахме всички. Като минахме 500- 600 стъпки, стигнахме още 20 наши приятели, между които беше и Георги Занев, който се раздели от нас още кога да отидем на кладенеца. Подир малко намерихме и пътеката, по която отидохме и се толкоз губихме, а най-сетне стигнахме и до главния и широк, който отива за крепостта. Тук от нас 25 души останаха, за да ни чакат, а ние 12 души отидохме за крепостта. Като заминахме около 150 стъпки, стигнахме среща нея (която е на север доста от гората, на една доста висока могила изкачена, тук изведнъж пътят се изгубва, а подир 8 разкрача захваща една тясна пътека, която отива за гроба, а за крепостта се отива без път), завъртяхме на север и встъпихме в крепостта, разгледахме я добре, защото още нямаше шума по гората (лете не може да се разгледа добре, защото и от вътре, и от вѐн е гъст шумлак), турнахме едно червено знаме и си тръгнахме по стария път. Като слезнахме долу в ливадите, намерихме дружината, които не отиваха на крепостта, още и онези, които на отиване намерихме на кладенеца под върбата, седяха при едно кладенче покрай Доспейската река и стреляха в една скала, между тях имаше един момък, когото като болеше ногата, бе отивал с кон на гроба. Поседяхме малко и тук, па си тръгнахме. По пътя минахме през Влайчево, Стар Самоков, малък но славен град в старо време, разорен от турците при превземането на

България от тях. Минахме още покрай тъй наречените Цареви кладенци и като завъртяхме към Искър, минахме през едни влашки овци, гдето псетата като ни налетяха, власите ²¹ ни отбраниха, че се бояха да им ги не избием, защото няколко пълни мартинки се видяха насочени срещу тях и тъй минахме благополучно през тези овци и стигнахме при малкия мост на тази река, талпата, който е над рудника наречен Нови маден срещу града ни. Преминването през този мост беше много страшно, защото една от гредите беше пробиена, а като нямаше подпори, то и другата се бе затрошила и много се люлееше (и наистина тя падна на другия ден, във вторник), а пак и водата беше много голяма, заради това човек като падне, мъчно може да излезе. Но както и да е, ний преминахме и тази опасност, а подир завлезнахме в лъкът ²² между Искър и Бистрица, като заминахме и тях, стигнахме при Янчовата мелница, която е около 10 минути далеч от града на юг; подир заминахме Бистрица и друга една река от нея, която отива за в града. Като заминахме тази река, седнахме на десния бряг, омихме си нозете и образа ²³, събухте си вехтите обуца, обухте си новите и чорапете, скрихме пищовете под палтата и въобще се приготвихме да влезем в града, като че не сме отивали нигде. Когато се качихме на полето (защото лъкът, мелницата и последната река са в коритото на Искър и Бистрица, което е по ниско от полето на града), едни от дружината отидоха къде Кокощевото газино ²⁴, защото беха от улицата Подридна, а другите, които гонихме по гората, те се отделиха още одонад Искър и отидоха през главния мост за пазара; ний само първите трима другари, П.Н., Г.З. и аз, си отидохме в града, Георги си влезна дома, а ние с Петра се разделихме при нашата къща, аз си влезнах, а той си отиде за тяхната къща, която е по в средата. Като си отидох, от домашните никой ме не позна, че съм ходил негде; извадих пицова и го турнах на мястото му; а кога погледнах часа, беше 3 ½ по турски. И така на 11 ½ часа тръгнахме, а 3 ½ се върнахме, ½ час се забавихме при гроба, краденеца, крепостта и дорк се михме при реката, когато да влезем в града, остават 3 ½ часа, що сме отивали и сме се връщали. На връщане се повече забавихме отколкото на отиване, наистина когато отивахме, въртехме много, но защото бехме сами, не се замайвахме насам нататък, не гръмахме пищовете, гонехме отишли дружина, а по-главна бе причината, да се върнем по-рано; а най-главна причина бе студът, преди да изгрее слънцето ний влезнахме в гора, гдето мястото тъй се остудяваше от добре студения Искър, щото измръзнахме, като че е зиме и затова варкахме да се стоплим; ако да беше топло, както кога се възкачвахме въз планината на Ив. Ш. гроб, то щехме да отидем дори до вечерта. На връщане ние се забавихме, защото от бързото ходене на отиване бехме съвсем ослабнали, събрахме се мнозина, та се разговаряхме, някои имаха часовници и ни казаха, че е рано, заради това ходехме полечка и се размайвахме. Но както и да е, ний всички стигнахме благополучно у дома си, като отивахме там, гдето желяхме. Дай ни Боже здраве. И всекиму що желяе.

ЦАРЕВИ КЛАДЕНЦИ

На лево от Искър, при пътя за в Искровете, срещу Есин Беговата видня ²⁵ (Есин Беговата видня е една пещ с едни доста големи и хубави сгради и градини, изпърво е била фабрика за стъкло, а подир е обърната в пещ), от ляво на Ново-Маденската река и самия път в един камънак, се намират така наречените Цареви кладенци. Преданието казва следующето за тях: в последния бой, който е станал в Самоковско поле, един арапин отрязал главата на царя Иван Шишмана и гдето паднала, изврял един голям кладенец, а подир като скакала още шест пъти, то се образували шест кладенци, а че подир си взел главата и бегал за в Рилски манастир, но като се качил на върха на Доспейската гора, видяло го едно овчарче и казало на баща си, тате, погледни, човек си взел главата под мишци и търчи, та че от тези речи му се замаяла съвестта и той

паднал там, пак там го и погребали. Но как и да е, няма здрави основания за името на тия кладенци.

Когато се отбие човек от пътя, първо ще премине през едни малки гранитни камъни разпръснати, а когато да пристигне при кладенците, ще види няколко дупки, които вървят под земята колко един лакът – тъй излизат от другата страна, та са дупки, които правят турчанки ²⁶, когато отиват на кладенците и се провират из тях под земята; когато погледне кладенците, първо ще види два малки кладенци, които лете пресъхват, подире големия, който лете може да има вода около 3 рупа, а пролет и есен до цял лакът, защото е много дълбок, подир вървят другите четири по-малки и всичките седем са наредени във вид на полукръг.

Тия кладенци се почитат не само от българите, но и от турците, евреите и циганите и мнозина когато се разболеват, отиват там за изцеление, като се къпят заран рано в студената вода.

ВЛАЙЧОВО

На лево от Искър, пространният камънак, който захваща от Царевите кладенци и се простира до самата гора на Иван Шишмановия гроб и на изток от Искър до самите Доспейски ливади на запад, е остатък от стария и прочутия град Влайчово, Стари Самоков.

Преданието казва следующето: Едно време, види се около Ясеновото ²⁷, имало двама братя доста богати, единият Влаич и другият Белю; Влаич е имал много рудници и пещи, пръснати по полето на запад от Искър, като някои малки селца, а Белю е имал много стада овци, които пасли на изток от Искър, а най-много около Чам-кория ²⁸ и Радоил. Влаич, като видял, че в неговото място на запад от Искър може да се построи град или по-добре да кажа село, построил няколко къщици и една черквица в полето на лево от Искър и заселил в тях своите си човеци, а подире от другите градища и села захватили да се заселяват там поради богатството на металите и хубавия въздух и водата и тъй се образувал един градец, когото изпърво нарекли по името на неговия основател, Влайчово, а като имало около него много рудници и пещи, отподире захватили да го наричат не Влайчово, а Самоков.

За пренасението на този град от старото му място на сегашното има различни предания. Едни казват, че подир последния бой при този град, подир разбиването на българите, турците предали града на грабеж и огън и тъй го разорали, а подире въздигнали друг град на десно от Искър, малко по на север под рида на сегашното му място и го нарекли със старото име.

Други казват, че го пренесли българите, защото имало много ветрове, трети казват, че бил пренесен в турско време по същата причина; и това мнение, че е пренесен от ветровете най-вече от поряза, е по-истинно; мога да кажа и това, че сегашни Самоков е в планина, на високо място и търпи такава студ, която нема и не е била в никой от околните му градища, но пък не е видял тези ветрища, които ги има в онези градове, защото ридът го брани от най-лошия и силния вятър – поряза, източен вятър, а от север и запад са слаби, но доста студени; и тъй това предание е по-вероятно, но кога е пренесен в турско или в българско време, това навярно не се знае. Той (*бел.ред. Влайчово*) на дълж държи около $\frac{1}{2}$ час, а на шир $\frac{3}{4}$ часа; като заприближава човек до него, то ще види изпърво развалини от големи сгради, високите корапи на рудниците ²⁹, ниските места на чуковете и валмата, а по-горе реките им и всичко това е покрито с трева, колкото по заприближава човек, толко повече камъните се умножават и като влезне вътре, вижда едни тесни, но прави улици, на които и от двете страни се познават местата на малки къщици, като отиде по към средата, ще види из средата на една улица нещо по-издълбано, което захваща от изток и излиза вънка от

града, вижда се това, че е била прохладителна река, която е поила и въртяла толкова мелници, валявици, градини и рудници по полето, а още няколко такива реки има, които са минували през града. В самата среда се намират две доста пространни сгради и помежду им една полянка и тука най-много се привлича вниманието на човека. Тия две сгради са една срещу друга, едната се вижда като да е била черква и се позна мястото на Св. Олтар, а другата като правителствен дом. Колко ли хора са влизали в тази черква; какви свещеници са служили в нея и в този олтар, какви проповеди са се говорили тук, какви молебствия са ставали за царя, войската, какви призвания са се казвали на еретиците и какви ли анатели са се изливали ним; какво ли множество се събирало в тая полянка, какви сборова се събирали, какви смиренни девойки са играли хоро, какви млади юнаци го водили, какви песни са се пеели! Колко ли пъти са викали ура! Да живее царят, да живее войската му ура, победа, победата е наша. Но какво говоря, тук всичко мълчи, всичко потънало в земята, само тук там хвъркат и цвъртят из развалените зидове малки пиленца и развалят тишината на това пусто място, а всичко мълчи и спи. Като излезе човек над него, ще види още развалини от рудници и много големи купища от щякна³⁰ и като погледне към града вижда една картина от развалини и си казва: о, и това е било некога град и тук е имало човеци, и тук са ходили войници, тук е била сцената на довършването на Българското царство; о! немали в тойзи град човек, който да ми прикаже неговата съдбина? Но тук вече нема човек, не съществуват ония старите сгради, а само едни грозни развалини се виждат, нема вече онзи хорски шум, не се чуят привлекателните девически гласове и песни, нито гласът от младоженци, тук царува само грозната тишина, нема вече развеселителните чукания на рудниците, ни шумът на воденица и трясък от валявица. Спи ти неког разцъфтен граде! Спи и почивай в вечен сън. Боже, велики и неописуеми са Твоите дела.

ЙОВАН ШИШМАНОВИЙ ГРОБ

Като се възкачите на високия връх на Доспейската гора, пред вас ще се представи един доста голям гроб, дълъг около 10 лакти, широк 3 или 4 лакти, висок 1 ½ лакти. На западния край има побит един камен, висок 4 лакти, широк 1 лакът, а зад него колкото един лакът има камъне. На другия край, т.е. на източния, има още един такъв камен, но той е висок лакът и 6 рупа и разстоянието помежду им е 7 или 8 лакти и зад последния така също има камен с около 1 ½ лакът; види се, че тия камъне зад последните са притурени, гробът е направен по турски обичай с два големи камъка на краищата, от които западният е по-голям от източния; притурените камъни са турили и турят турците, защото имат закон, всеки, който отиде да взема един камък из полето и да го качи горе, а който изкачи камък 200 ока, той става светия. Този гроб, толко(ва) почитаем от турците, е гробът на последния български цар Иван Шишмана. Преданието казва, като паднал там при думите на овчарчето, дошли турците, обрязали го, турили му име Касъм Ефенди и причислили го между светиите си и тук бе непристъпно за българин – те, гяур орада бинмез. Но това предание не е вероятно, а вероятното е, че като станал последният бой при Самоков, убили царя, тогава стражата му го взела и го изкачила на този връх между гъстите лесове и го погребали, а подире турците го търсили и не могли да го намерят, затова захватили да мъчат уловените му стражи и те като мислили, че ще вземат бог знае каква награда и казали где е царският гроб; тогава турците го извадили, обрязали го, турили му име Касъм Ефенди и бе непристъпно за българин, но сега, не само че отиват българите, а е и непристъпно за турците пък.

Наоколо има борчета и вижда се, че некога е било непроходим лес, но турците го осекли и направили път за този връх. Като се обърнете на запад, ще видите едни

пространни гори, по които тук там се виждат някои ливади и в тях саи, а долу като в бездна минува р. Черни Искър, по бреговете на когото са наредени селата на Лакатица, Говедарци овчарци, Маджаре и др. Като се обърнете към юг, окоето ви потънва в пространните скалисти планини, издигащи своите тъмни и нашарени със сняг върхове в синьото небе, страшната Демир Капия накитена с ужасни скали, отворила своите страшни врати и гнезда за планински чети и заплашва с кръвопролития ту Самоков, ту Македония; бучащите водопади на белокаменния Искър реват като страшни зверове, готови да разкъсат всичко живо, а доле при самата вода надлъж на десния бряг е разположено село Бел Искър, приготвено за страшни кръвопролития. Като се обърнете на дясно, ще ви се представи пред очите един ред от гори и скалисти планини, на които краят се не види; тук са граничните върхове на Бълг(арското) княжество Чадър тепе и Сиври Тас, нашарени със сняг и които, види се, искат да допрат до самото небе, за да положат естествена граница между България и Турция, но да видим Демир капия, съгласна ли е тя, но тя всега е разгърнала своите двери за проходящите из България за Македония, а мъчно приема онези, които идат от Македония за в България. Като се обърнете на север, ще видите Самоков на десния бряг на Искър, накитен с църкви, джамии, голям часовник и дървета, над Искър минува един голям мост, който съединява с града няколко сгради одънд ³¹ Искър, зад самия мост захващат двете шосета за Дубница ³² и София. На ляво от софийския път се протакат 12 пеши, още по-надолу се виждат няколко села – Драгошиново, Злокучене, Калково, а долу в гората едва се виждат Околите и Пасарелите. Като се обърнеш малко по към запад зад рида, който отделя коритото на Искър от улеецът Палакария, пред очите ви се представя едно живописно поле, накитено със села: Продановци, Широки дол, Реово, Рельово, Белчин, а още по-надолу из горите Алино и Алинския манастир Св. Спас, скрил се в горите, като да го не намерят злодейците; на разстояние едно от друго ½ час и няколко могили, а другото поле е повече ливади; това поле още повече се украсава от извиращите се по него бистроводни реки, които искат да го разделят според селата на части и шосето за Дубница накитено и от двете страни с върби, а доле накрай полето от запад към изток тече тихата, но мътна Палакария, извираща своите кални брегове като змии, изобилва с риба и пои селата Белчин, Реово, Широки дол и се влива в Искър при Калково.

Като погледнете долу при порлите на гората, на която се намирате, ще видите страшно бучащия Искър със своите бистри вълни, угрозяващ се от ужасните скали, готов да занесе всичко в Самоков, но ние ще го минем чрез некой мост и ще отидем на Бельова черква, а подир по него ще отидем в Самоков, но да видим описанието на Бельова черква.

БЕЛЪОВА ЧЕРКОВА

На юг от Самоков, в полето между реките Искър и Бистрица близо до горите е построена черквата Бельова.

Бельо, братът Влайчов, имал много овци, които пасли в горите и полето на изток от р. Искър и бил много богат. Един път царят, като отивал на война против неприятелите си, види се турците, минал през Самоков и взел от Бельо пари на заем; като се свършила войната, царят се връщал победител и минал пак през Самоков, заповядал да върнат парите на Бельо, като пълнят шиниците без да равнят, тогава Бельо казал, царю честити, както съм давал, така и да взимам, трябва да равнят кутлетата, а царят отговорил, понеже опознах любовта ти към мене, ще те награда и заради това не трябва да равнят кутлета, това ти е наградата и тъй му върнали парите, тогава Бельо пристъпил при царя и го молили да му дозволи да си направи една черква, а царят не само че му позволил, но и дал мястото за нея, тогава Бельо съградил тази черква в полето, а друга една в горите. Когато дошли турците и захватили да превземат

Българското царство, българите я затрупали отвсякъде и станала като могила в сред полето, а подир насадили и дървета отгоре и тъй се упазила от разорване, а другата в горите я разорали и от нея не останала друго освен камънак и носи името Църковник и Бельова поляна. Аз сам зная когато Бельова черква беше покривена и обрасла с трева, а отгоре имаше дърво, а преди седем-осем години я откриха и написаха вътре, защото старите изображения се бяха изтъркали; огромният брест, който беше на югоизток от черквата, преди няколко години турците го запалиха и той падна; преди три четири години направиха една малка сграда с две стаи, а преди две години направиха и нартиката.

Бельова черква е далеч от Самоков половин час, в едно хубаво поле, заградено от вседе с реки и гори, вратата ѝ е железна, а подплатена из отзад с дъбово дърво, тъй здраво направена, щото и курум не може да я пробие, на тази врата се намират много коршуми, а че някои се познават само места, гдето са ударили; вратата се отваря с три ключа и има три брави, здрави и яки, както и самата врата.

Вътре черквата е съвсем ниска и малка, но здрава, на вседе е написана с различни събития от Христовия живот и светии; темлото ³³ е доста хубаво, но малко и отгоре му е само кръстът Спасителев, а на разбойниците ги няма, защото няма място гдето да се турнат. На самата среда има два стълпа, съединени помежду си с друг един, та делят храма на две; в едната половина са аналогите, епископският трон и там стоят мужиете ³⁴, а в другата пангарът и там стоят жените; отгоре в двете половини има една дупка, види се да бъде чист въздух. От вънка прозорците имат доста здрави капаци от дъбово дърво и отгоре желязо, заметат се извътре с едни яки заметки; зидовете са доста дебели и здрави, а наоколо тях има още по един зид висок около 1 аршин ³⁵ от земята и покрит отгоре с площици, служи за седение. Срещу самите северни врата има една хубава чешма, наблизо до чешмата има един малък варник, над самата върба (*вер.чешма*) има пет, шест върби и едно бресте, на запад има още няколко върбета; на юг в едно хубаво място има около двадесет малки върбета и едно бресте, зад самите върбета има няколко гроба, а оттам на горе започват вече ливадите. На югоизток има един кладенец с доста хубава вода и на този кладенец светят водата пет, шест пъти през годината. В този кладенец има много риба, наоколо е заграден с камене, а долу има един воденечен горен камък, на близо има една стара, но малка върба, а покрай нея тече една малка вада, която иде из ливадите; при кладенеца има един куп от шеесе, седемдесет кола камене; от кладенеца изтича една вада, която се събира с първата и отива към черквата, покрай тази новосъставена вада има няколко върби, малко тресище и една топола, а като замине черквата, отива в ливадите. На север от черквата има една малка сграда с две стаи, от които в едната седи черквопазителят, а другата е за гостите. Вадата, която е от чешмата, отива на север, под заходните, покрай ливадите, възвива се на запад през полето и се избива в Бистрица при Йончевата воденица. Зад самия олтар, на десетина разкрача разстояние има малка кръглеста къшкя, направена от камъни и на около заобиколена с малки върбета; преди няколко години на тази къшчица имаше един стар и гол брест, но огромен, на когото клоновете стърчеха като железни пръти, тойзи брест не се знае, но се казва, че е от Българско време, преди 5-6 години турците го запалиха и той падна, с обарянето на тойзи брест доста се огорчиха самоковските българи, защото той бе за тях свят и доста важен паметник.

На изток далеч около $\frac{1}{4}$ часа има една фабрика за ракия, а още по-нататък един доста скалист и богат с метали, но неразработен рът. Като тръгне човек от Бельова черква за Самоков, ще премине през моста на Бистрица, който е на сред пътя между черквата и града, и при този мост има една малка сграда, гдето стои човек, който взима мито на дървата, тук има още няколко сгради, фабрики за гайтан. На запад от черквата половин час се видят развалините на мините на един стар рудник, който

държи едно голямо пространство земя, а зад него е ниското корито на бучащия и камънлив Искър, покрито с един нисък лес.

РЕКА ИСКЪР.....(*ръкописът е незавършен*)

БЕЛЕЖКИ

1. Разходка.
2. Псалтир.
3. Без работа.
4. 1 верста = 1066,79 м.
5. Местност, южно от Самоков, свързана с предания за Чакър войвода.
6. Бързаме.
7. Запад.
8. Отгатък.
9. Мярка за дължина.
10. Мярка за дължина.
11. С. Бели Искър, общ. Самоков.
12. Опазят.
13. Р. Лакатица, приток на р. Искър.
14. Два самокова на р. Искър. Чифте мадан е принадлежал на Мехмед Хюсреф паша, валия на Босна през 40-те години на XIX в, самоковец.
15. Чучур.
16. Гръба.
17. Докато.
18. Въръжени.
19. Трътваха.
20. Картуш – за зареждане на оръжие.
21. Каракачани.
22. Лаго, гора, южно от Самоков, между реките Искър и Бистрица.
23. Лицето.
24. Казиното на Кокошкови.
25. Ясин (Ями) бей е камаканин на Самоков около 1847-1860 г.
26. Туркините.
27. Царуването на Асеновци.
28. Днешният Боровец.
29. Кораби – дървени улеи за пада на водата към подливното колело на механичния чук на самокова.
30. Шлака.
31. Отгатък.
32. Дупница.
33. Иконостасът.
34. Мъжете.
35. 1 аршин = 64 до 72 см.

ЛИТЕРАТУРА

Митрева 2005: Митрева, Н. Един непубликуван документ за историята на Самоков. Доклад на Международна научна конференция „Византия и славянският свят”, С. (под печат)

**UNPUBLISHED TEXT FROM SAMOKOV ABOUT
TSAR IVAN SHISHMAN OF 1878**

Nevena Mitreva

Town History Museum – Samokov

Abstract

The document is a manuscript in a student notebook of 1878 which is written by Dimiter Antikarov as „Description about my going to the grave of the last Bulgarian tsar Ivan Shishman 1989 may 7th Sunday” [Inv. № SP – 114, Town History Museum – Samokov]. The text is not published up to now and it has been described as „student writing which is unscientific”. The author have been already appointed as a teacher after he has just finished mutually school. He is part of the prominent family Gerovi-Antikarovi which forefathers have followed the antiquarian trade i.e. the scission of half- precious stones. Antikarov has retold and embroidered the legends in Samokov. He has also retold what he has read about the settlement of Samokov and its moving in the space, the stronghold on ‘Shishmanov vrah’ (The Peak of Shishman), the brothers boyars Belyo and Vlaycho, ‘Belyova cherkva’ (The Church of Belyo), the death of tsar Ivan Shishman, ‘Tzarevi kladenci’ (Royal Wells) and the grave of tsar Ivan Shishman etc.

The publication of the whole text will be useful for broader interpretations not only about the legends about settlement of Samokov and the battles of Tsar Ivan Shishman but also about the locating of non-existing defenses in the region around the town. The interesting aspect of these interpretations is the purposefully cultivating after the liberation from the cult to the last Bulgarian tsar by student and tourist excursions to ‘Shishmanov vrah’ (The Peak of Shishman). There are many documentary and photography materials about this.